

się spodziewać, że te nowe nacjonalizmy będą zupełnie inne? Charakterystyczne jest bowiem to, co autorka wykazała w przypadku Włoch, mianowicie, że nacjonaści ostatecznie godzą się na państwo autorytarne, co potem służy niekoniernie elitom, ale zwycięskim wodzom, zmierzającym do totalitarnej dyktatury.

Podobieństwo losów konserwatywnych nacjonalistów niemieckich i niektórych włoskich jest uderzające: krytyka demokracji liberalnej często jest punktem wyjścia, otwierającym perspektywę totalitarną. Książka, która skłania do takich refleksji, jest z pewnością książką wartą lektury.

Mam jedną uwagę krytyczną: autorka doskonale zapewne włada językiem włoskim, ale warto byłoby zawsze dobrać polskie słowa w tłumaczeniach: kilka razy czytamy o „deklinie” (s. 101, 152, 190), a tak naprawdę chodzi o schyłek, upadek, zanik, zmierzch. Ponadto, wołałabym „upamiętnienie” zamiast „komemoracji” i „głagolicę” a nie „głagolitykę” (s. 359). Wprawdzie „prostracja” (s. 305) figuruje w *Słowniku wyrazów obcych* Kopalińskiego, ale „deklin” nie jest wspomniany. Korekta jest staranna, ale odnotowuję błąd w nazwisku Hayesy na s. 49 i błędne nazwisko premiera na s. 51 (Gentile zamiast Giolitti). Jak na tak obszerne, ciekawe i pełne cytatów dzieło, to niewiele, ale żal.

MARIA ZMIERCZAK (Poznań)

Pro memoria. *Księga dla uczczenia pamięci Profesor Krystyny Kamińskiej*, pod red. Andrzeja Gacy, Toruń 2013, ss. 595.

Wydaną w 2013 r. w Toruniu, pod redakcją Andrzeja Gacy, publikacją Pro memoria. *Księga dla uczczenia pamięci Profesor Krystyny Kamińskiej* środowisko historyków prawa i ustroju uczciło pamięć zmarłej w 2010 r. toruńskiej badaczki.

Profesor Krystyna Kamińska była przez czterdzieści lat związana z Wydziałem Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; po przejściu na emeryturę swojego mistrza, profesora Zbigniewa Zdrójkowskiego pełniła funkcję kierownika Katedry Powszechnej Historii Państwa i Prawa. Dzięki badaniom nad prawem miejskim stała się w tej dziedzinie niekwestionowanym autorytetem. Oprócz dwóch wartościowych monografii, *Sądownictwo miasta Torunia do połowy XVII wieku na tle ustroju sądów niektórych miast Niemiec i Polski* (Warszawa–Poznań–Toruń 1980) oraz *Miasta na prawie magdeburskim w Polsce do 1370 r.* (Toruń 1990), poświęciła tej tematyce szereg studiów, a także recenzji. Jak podkreśla Tadeusz Maciejewski – w artykule wstępnym, omawiającym twórczość Krystyny Kamińskiej – wszystkie te publikacje cechowała nadzwyczajna rzetelność badawcza, która w połączeniu z rzadką już dziś dobrą znajomością języka staroniemieckiego, średniowiecznej łaciny i paleografii dała znakomite rezultaty. W tej dziedzinie prace Krystyny Kamińskiej uznaje się za nowatorskie, a wręcz pionierskie. Była też bardzo dobrym, wymagającym wykładownicą oraz współautorką kilku uznanych podręczników akademickich.

Najwięcej tekstów umieszczonych w księdze pamiątkowej pochodzi – co zrozumiałe – z Jej macierzystego ośrodka toruńskiego. Są to artykuły pióra zarówno wytrawnych badaczy jak i adeptów historii prawa: Teresy Borawskiej i Janusza Małłka, Zbigniewa Filipiaka, Danuty Janickiej, Marka Kalinowskiego, Karola Kapicy, Kazimierza Lubińskiego i Pawła Rawczyńskiego, Andrzeja Madeji, Zbigniewa Naworskiego, Marka Sobczyka i Michała Szreffela. Teksty przysłały też ośrodki: wrocławski (Józef Koredczuk, Tomasz Kruszewski i Marian J. Ptak), katowicki (Adam Lityński, Marian Mikołajczyk i Wojciech Organiściak), krakowski (Jan Halberda i Wacław Uruszczak) i warszawski (Dariusz Makilla i Maria Szyszkowska), kolejne teksty przygotowano w Gdańsku (Piotr Kitowski), Poznaniu (Marek Krzymkowski), Łodzi (Zygfryd Rymaszewski), Białymstoku (Marcin Łysko), Płocku (Rafał Kania) i Olsztynie (Paweł Polaczuk).

W zbiorze znalazły się prace poświęcone najróżniejszym kwestiom. Wiele tekstów dotyczy przedrozbiorowej historii prawa i ustroju, niektóre z nich – tematyki bardzo bliskiej zainteresowaniom naukowym zmarłej badaczki – prawu miejskiemu, w tym prawu miasta Torunia.

Najbliższy zainteresowaniom badawczym Profesor Krystyny Kamińskiej jest artykuł Piotra Kitowskiego poświęcony prawu chełmińskiemu, a właściwie jednemu z jego aspektów – dziedziczeniu (*Sukcesja spadkowa w świetle rewizji prawa chełmińskiego [1566, 1580 i 1594 r.]*). W uporządkowany sposób autor przybliżył nam zasady dotyczące dziedziczenia ustawowego i testamentowego, jak również postępowania spadkowego. Opracowanie jest tym bardziej wartościowe, że – jak autor podkreśla – nadal brak w literaturze syntetycznego ujęcia prawa spadkowego na obszarach posługujących się chełmińską odmianą prawa magdeburskiego.

Bogaty i różnorodny materiał archiwalny wykorzystał do studium z zakresu procedury karnej, stosowanej w sądzie miejskim w Grodzisku Wielkopolskim w I połowie XVIII wieku, Marian Mikołajczyk (*Interrogatoria ante publicationem decreti. Uroczyste potwierdzenie zeznań w praktyce sądu miejskiego w Grodzisku Wielkopolskim w I połowie XVIII wieku*). Nie zabrakło w nim informacji dotyczących składu sądu, postępowania dowodowego czy wydawania wyroków. Interesująco przedstawiają się zwłaszcza uwagi odnoszące się do grodzickich interrogatoriów, czyli ujętych w formę pytań dokładnych opisów wszystkich czynów przypisanych oskarżonemu, do których przyznał się on w trakcie przesłuchań. Tekst wzbogacono o przytoczone teksty oryginalnych interrogatoriów.

Zbigniew Naworski przybliżył nam początki toruńskiego notariatu (*U źródeł notariatu toruńskiego – staropolskie kancelarie »urzędy« sądowe w województwie chełmińskim*). W obszernym artykule omówił, m.in. pojęcie dokumentu urzędowego w ujęciu staropolskim, znaczenie ksiąg sądowych jako pełniących w Rzeczypospolitej szlacheckiej również funkcję dzisiejszych akt notarialnych oraz rolę urzędników sądowych wypełniających powinności notarialne.

Dzięki tekstowi Wojciecha Organiściaka można poznać poglądy Wincentego Skrzetuskiego – historyka, pisarza politycznego i prawnika czasów stanisławowskich – na rolę miast i mieszczaństwa oraz stan prawa i sądów miejskich w przedrozbiorowej Rzeczypospolitej (*Wincenty Skrzetuski o miastach i stanie miejskim*).

Tematyki miejskiej w średniowieczu dotyczą artykuły Mariana J. Ptaka (*Konfederacja miast Księstwa Głogowskiego z 1310 roku*) oraz Zygryfda Rymaszewskiego (*Król w średniowiecznych aktach Sądu Najwyższego Prawa Niemieckiego na Zamku Krakowskim*). Karol Kapica dał zaś krótkie rozważania nad instytucją prawa składu (*Przyczynek do rozważań nad teoretyczną konstrukcją instytucji prawa składu na ziemiach polskich*).

Danuta Janicka w przekrojowym artykule przedstawiła długą historię toruńskiego sądownictwa miejskiego (*Sądowym szlakiem dawnego Torunia [do 1939 r.]*), poczynając od jego powstania, które umożliwił Przywilej chełmiński z 1233 r., poprzez długie wieki jego rozwoju w czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej, okres zaborów, gdy Toruń dostał się pod panowanie pruskie, aż po lata II Rzeczypospolitej.

Wśród artykułów dotyczących przedzobiorowej historii Polski ciekawie przedstawia się tekst Teresy Borawskiej i Janusza Małka poświęcony polskiej instrukcji poselskiej z 1562 r., w wersji spisanej w języku niemieckim i przechowywanej w archiwum meklemburskim (*Polska instrukcja poselska z r. 1562 w archiwum meklemburskim*). Szczególnie interesująco rysuje się tu kwestia związana z okolicznościami sporządzenia przekładu, w tym z powodami podjęcia tego dzieła, zwłaszcza że – jak twierdzą autorzy – w archiwum meklemburskim znalazły się tylko dwa przekłady z języka polskiego na język niemiecki autentycznych dokumentów przygotowanych przez szlachecki ruch egzekucyjny w Polsce (obok omawianej instrukcji, jest to dokument z sejmiku 1555 r., relacjonujący opowiadanie się szlachty polskiej za wprowadzeniem reformacji).

Dariusz Makieła w artykule pt. *Procedura recuperandae possessionis w sprawach dóbr publicznych uchwalona na sejmie konwokacyjnym warszawskim (1574) podczas drugiego bezkrólestwa (1574-1576)* omawia zasady postępowania procesowego skierowanego przeciwko gwałcicielom porządku publicznego, dokonującym zaborów starostw bądź innych urzędów i dóbr królewskich. Praca wskazuje na skalę tego problemu, nasilonego w latach bezkrólestwa, oraz próbę jego rozwiązania poprzez reformowanie procedur sądowych.

O ustroju Księstwa Warszawskiego piszą Zbigniew Filipiak (*Zarząd dobrami narodowymi i koronnymi w Księstwie Warszawskim*) i Marek Krzymkowski (*Rada Stanu Księstwa Warszawskiego w Pamiętnikach Kajetana Koźmiana*). Pierwszy zajmuje się zarządaniem dóbr publicznych, drugi – obrazem funkcjonowania Rady Stanu we wspomnieniach jednego z jej członków, słynnego pamiętnikarza Kajetana Koźmiana. Dopełnieniem tej tematyki jest poruszone przez Rafała Kanię zagadnienie prawa małżeńskiego w Kodeksie Napoleona przedstawione przez przyzmat poglądów Franciszka Ksawerego Szaniawskiego – księdza, bliskiego współpracownika Feliksa Łubieńskiego, myśliciela i nauczyciela prawa, współorganizatora warszawskiej Szkoły Prawa i Administracji, autora wielu dzieł z zakresu prawa cywilnego, administracyjnego i teorii prawa (*Prawo małżeńskie w Kodeksie Napoleona w świetle poglądów Franciszka Ksawerego Szaniawskiego [1768-1830]*).

Obszerne i ciekawe studium z zakresu prawa XIX-wiecznego dał Tomasz Krużewski. Podjął w nim, mało chyba znaną od strony prawnej, problematykę funkcjonowania zakładów dla chorych psychicznie (*Prowincjonalne zakłady dla chorych*

*psychicznie na Śląsku w XIX stuleciu*). W pracy szeroko wykorzystano materiały archiwalne.

Nawiązaniem do zainteresowań badawczych zmarłej Profesor Krystyny Kamińskiej jest również opracowanie Józefa Koredczuka (*Badania nad prawem magdeburskim i saskim prawników wrocławskich do 1945 r.*), w którym przedstawia on stan badań nad prawem magdeburskim i saskim, prowadzonych przez wrocławskich prawników z końca XIX i pierwszej połowy XX w., zwłaszcza dwóch: Ernsta Theodora Gauppa i Theodora Hansa Waltera Goerlitz.

Tematyce dawnego, choć nie polskiego prawa poświęcone są ciekawe artykuły Jana Halberdy (*Slade's case (1602) w świetle przemian angielskiego procesu i prawa zobowiązań*), Marka Kalinowskiego (*System podatkowy Egiptu w okresie ptolemejskim*) i Marka Sobczyka (*Legitymacja czynna w procesie o zwrot świadczenia spełnionego tytułem posagu z upoważnienia kobiety (delegatio) na poczet planowanego małżeństwa, które nie doszło do skutku*). Jan Halberda przypomina proces Slade v. Morley, którego rozstrzygnięcie doprowadziło do istotnej zmiany *common law*, stając się w opinii wielu historyków prawa punktem zwrotnym rozwoju nowożytnego prawa umów. Marek Kalinowski cofa się znacznie dalej, bo aż do czasów Egiptu Ptolemeusza i przybliżył nam problematykę tamtejszych podatków i danin publicznych oraz funkcjonowania administracji finansowej. Tekst ma bardzo bogate udokumentowanie w obcojęzycznej literaturze. Marek Sobczyk omówił natomiast jedną z instytucji prawa rzymskiego – legitymację czynną w procesie o zwrot świadczenia spełnionego tytułem posagu.

Do nowszej historii sięgają Adam Lityński, Marcin Łysko i Michał Szreffel. Adam Lityński w interesujący sposób przedstawił okoliczności i warunki tworzenia struktur wymiaru sprawiedliwości przez nową ludową władzę (*O resorcie sprawiedliwości u progu Polski Ludowej*). Marcin Łysko przybliżył problematykę orzecznictwa karno-administracyjnego w pierwszych powojennych latach, zwłaszcza w kontekście jego gruntownej reformy z 1951 r. (*Socjalistyczna reforma orzecznictwa karno-administracyjnego Polski Ludowej*). Michał Szreffel w swoim artykule omówił natomiast krótko dzieje Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych, czyli NKWD, przez pryzmat różnic, jakie występują w polskiej i światowej literaturze na ten temat (*Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych w latach 1917-1934*).

Kazimierz Lubiński i Paweł Rawczyński przedstawili instytucję referendarza sądowego na przestrzeni wieków: od momentu pojawienia się jej w początkach XVI w., aż po czasy współczesne (*Geneza i rozwój instytucji referendarza sądowego w Polsce*). Zebrane przez nich i poparte materiałem normatywnym oraz literaturą przedmiotu uwagi, dają syntetyczny obraz tej współcześnie coraz ważniejszej instytucji.

Andrzej Madeja swój tekst poświęcił pojęciu suwerenności (*Suwerenność jako pojęcie wieloaspektowe i interdyscyplinarne. Próba systematyzacji*). Stawia w nim ważne pytania, ukazuje wielość znaczeń pojęcia „suwerenności” w zależności od przyjętej perspektywy badawczej: lingwistycznej, historycznej, prawniczej, politologicznej. Maria Szyszkowska prowadzi natomiast rozważania o demokracji, zwłaszcza w XXI w., w tym o świadomości jednostek tworzących społeczeństwo jako jednego z najistotniejszych czynników determinujących przemiany ustrojowe (*Ustrój XXI wieku*). Paweł Polaczuk daje pogłębioną analizę myśli Hannah Arendt na temat

kształtowaniu się ustroju totalitarnego (*Krystalizacja elementów charakteryzujących totalne panowanie*).

Zbiór kończy tekst Wacława Uruszczaka, z przetłumaczonym przez niego poematem François Andrieux „Młynarz Sans-Souci. Anegdota”, opatrzonym wstępem wprowadzającym problematykę zerwania z sądownictwem stanowym i wprowadzenia zasady równości wobec prawa i sądu oraz sądownictwa powszechnego. Tłumaczenie zasługuje na uznanie – tekst jest lekki i zwiewny, czyta się go z prawdziwą przyjemnością.

Recenzowany zbiór „Pro memoria” został ciekawie skomponowany, zawiera różnorodne teksty, nadesłane niemal ze wszystkich polskich ośrodków, otrzymał ładną oprawę graficzną. Stanowi godne upamiętnienie zmarłej Profesor Krystyny Kamińskiej.

MAŁGORZATA MATERNIAK-PAWŁOWSKA (Poznań)